

v domačem hlevu, preživetje družin pod Storžičem, Zaplato in Potoško goro pa je bilo lažje.

Zadnji članek v zborniku je pripravil Miha Šimac, ki je v Pokrajinskem arhivu Maribor, kjer se hrani arhivsko gradivo mariborske kaznilnice, odkril tudi take spise, ki se nanašajo na prebivalce preddvorske občine. O nekaterih primerih hudodelstva, ki so med ljudmi posebej glasno odmevali, se je razpisalo takratno časopisje. Avtor je v prvem delu članka predstavil orožništvo na splošno in orožniško postajo v Preddvoru, kazenski zakonik, ki je urejal to področje življenja, nato pa omenil nekaj vpisov iz občinskega kazenskega zapisnika. Med njimi je poiskal primere zločinov oz. kaznjencev iz območja Preddvora, ki so kazen prestajali v leta 1889 dograjeni mariborski kaznilnici.

Zbornik se zaključuje s seznamom avtorjev člankov. Kot v vseh podobnih zbornikih je kvaliteta člankov tudi v drugem preddvorskem zborniku različna. Medtem ko so v nekaterih člankih utemeljitve tez natančne in dobro argumentirane, se drugi avtorji pri svojih trditvah sklicujejo le na ozek nabor literature. Prav tako ponekod zmotijo citati nahajališč pri sicer kvalitetnih in dobro izbranih fotografijah, saj je težko razbrati nosilca avtorske pravice, ki je dandanes postala pomembna pravna kategorija pri objavljanju arhivskega in fotografskega gradiva. Pohvalno pa je, da se je uredniški odbor odločil za podoben knjižni format, kot je bil format prvega zbornika, in knjigi zdaj predstavljata njegovo prvo in drugo številko oz. videti je, kot da predstavljata začetek niza periodičnih izdaj. In ker prvi dve knjigi ponujata veliko zanimivega branja, strokovni javnosti pa pojasnjujeta in po drugi strani odpirata vedno nova vprašanja, se nadajamo, da nas bodo občani Preddvora čez nekaj let razveselili z novim zbornikom in novimi spoznanji.

Alenka Kačičnik Gabrič

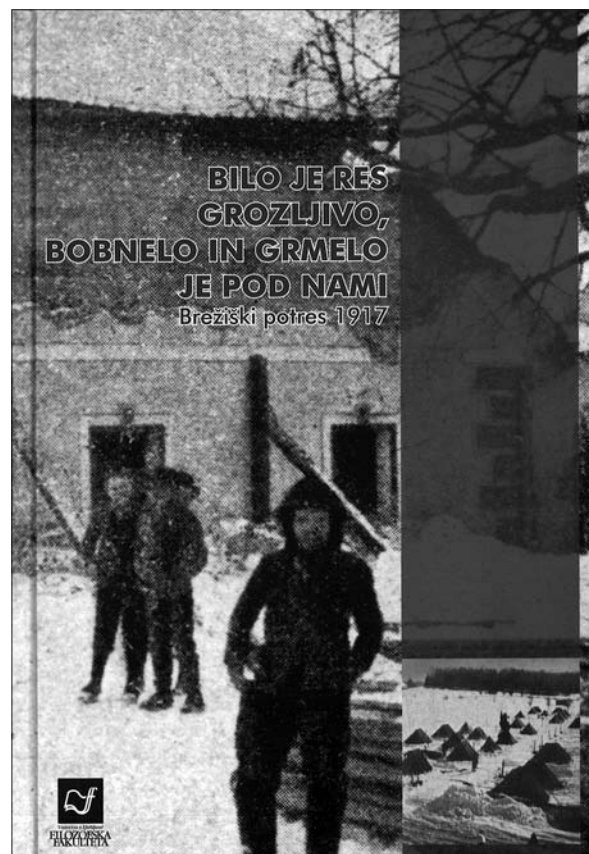

Bilo je res grozljivo, bobnelo in grmelno je pod nami: brežiški potres 1917 (avtorja študij Dušan Nečak in Ina Cecić; uredil Jože Škofljanec). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018 (Zbirka Brežiške študije; 5), 582 strani.

Naslov za 5. številko Brežiških študij so si avtorji izposodili iz pričevanja Brežičanke Mile Predanič o potresu, ki se je zgodil 29. januarja 1917 z epicentrom v Brežicah oz. njegovi najbližji okolici in je tudi tema najnovejše knjige Brežiških študij. Tematika je tokrat nekoliko drugačna, kot smo je sicer v zgodovinarskih knjigah vajeni, vendar je tudi to sestavni del življenja na našem planetu. In kljub temu da se do določene mere večina med nami zaveda, da je ob-

močje Republike Slovenije potresno precej dejavno, se na podoben način potresne tematike ni lotil še noben slovenski zgodovinar. Vzroki za to so različni, glavno pa je pomanjkanje zgodovinskih virov, v katerih najdemo le redke zabeleške o potresih, pa še ti se večinoma omejujejo na materialno škodo. Eno od potresno bolj dejavnih območij v Sloveniji je spodnje Posavje, kjer se po podatkih meritev tla vsako leto večkrat zatresejo.

Brežiški potres leta 1917 se je zgodil v času prve svetovne vojne, ki se je že nagnila v drugo polovico, zato so bile mnoge družine brez svojih moških članov, pomanjkanje in stiska med ljudmi pa sta bili še toliko večji. Mesto z gradom je bilo močno prizadeto, veliko škode pa so utrpela tudi nekatera druga naselja Krško-Brežiškega polja in Gorjancev na obeh straneh kranjsko-štajerske deželne meje. V potresu sta dva človeka umrla, več ljudi pa je bilo ranjenih. Tedanja vojska in brežiška bolnišnica sta pomagali prebivalcem, ki so morali zapustiti svoje domove in se naseliti pri sorodnikih, ki so imeli več sreče in so njihova stanovanjska poslopja zdržala potresne sunke, ali pa so jih nastanili v železniških vagonih, pripravljenih za tiste, ki niso imeli kam. Potres se je namreč zgodil sredi zelo mrzle zime, o potresni katastrofi, žrtvah, porušeni domovih, pogrešani živini, obisku nadvojvode Maxa na prizadetem območju in selitvi bolnikov iz brežiške bolnišnice v Zagreb, Celje in Maribor pa so pisali mnogi takratni časopisi.

Brežičani so se dogajanja ob potresu ob 100. obletnici spomnili in priredili priložnostni simpozij, v novi številki Brežiških študij pa objavili tam predstavljeni študiji prof. dr. Dušana Nečaka in ing. Inje Ceci. V prilogi so dodani še prepisani in transliterirani popisi potresne škode, ki jih je za objavo pripravila Vanja Pfajfar, prevedla pa jih je Mirka Nečak.

Študiji se potresa dotakneta z zgodovinskega in seizmološkega vidika. V prvi je opisano dogajanje ob potresu, ki ga je avtor dr. Dušan Nečak postavil v čas in prostor. Kot pravi sam, ga je k raziskovanju po eni strani vzpodbudila zgodovinarska radovednost, kot drugi razlog pa je navedel dejstvo, da je bil več kot petindvajset let vodnik reševalnih psov, t. i. ruševinarjev in več kot sedemnajst let podpredsednik svetovne organizacije vodnikov reševalnih psov. Vodil je mednarodno ekipo vodnikov reševalnih psov na območju rušilnega potresa v Turčiji leta 1999, kjer se je na licu mesta seznanil s tragičnimi posledicami potresov. Kot je še zapisal, se brežiški potres po številu žrtev in posledicah nikakor ne more primerjati z omenjenim turškim potresom, oblika škode in trpljenje prebivalstva v vseh potresih, ki se zgodijo, pa je podobna oz. enaka.

Kot je bilo navedeno že na začetku, je glavni potresni sunek Brežice prizadel 29. januarja 1917, 31. januarja pa je bilo zaznati še tri močnejše potrese in vrsto blažjih popotresnih sunkov. Tudi v dneh, ki so sledili, se tla še niso popolnoma umirila; močnejše potresne sunke so zabeležili še 1., 2., 3. in 4. februarja 1917. Tresenje tal so občutili po celotnem slovenskem ozemlju in celo v Italiji in Avstriji. Okrajni glavar je še isti dan cesarskemu namestniku v Gradcu poslal brzobjav, v katerem ga je obvestil o nesreči ter njenih posledicah in prosil za takojšnjo pomoč. Oblasti so se nemudoma odzvale. Že naslednji dan so začeli ugotavljati škodo, 31. januarja pa je v Brežice prišlo 40 inženircev, da bi pomagali utrditi poškodovane zgradbe. Vojnim razmeram in do neke mere verjetno tudi nepoznavanju razsežnosti potresa gre pripisati, da je vojaško poveljstvo v Celju v Gradcu sporočilo, da so v Brežice za pomoč pri varovanju objektov napotili le tiste vojaške, ki niso bili sposobni za delovanje na fronti.

31. januarja 1917 se je na območje potresa pripeljalo več odgovornih in uglednih oseb, med njimi cesarski namestnik in vojaški poveljnik Gradca, 2. februarja pa je prišel v Brežice tudi nadvojvoda Max, brat zadnjega avstrijskega cesarja Karla I., s spremstvom. Njegov obisk naj bi pomirjujoče deloval na vznemirjeno prebivalstvo, s svojim prihodom pa je želela cesarska hiša prizadetemu prebivalstvu izraziti tudi sočutje. Visoki obiskovalci so si v spremstvu domačinov ogledali nastalo škodo, ki je bila zlasti v Brežicah zelo velika. Močno je bil poškodovan Attemsov grad, simbol Brežic, nekaj hiš je bilo tik pred zrušitvijo, pri nekaterih pa se je zrušil čelni del, da je bilo videti v notranjost. V poročilih so zapisali, da ni nobene hiše, ki bi bila v celoti primerna za bivanje,

samo v najbolj ohranjenih je bilo mogoče v pritličju še stanovati.

Takoj po potresu so avstrijske oblasti na potresno območje poslale takrat vodilnega seizmologa v monarhiji, prof. dr. Aleksandra Tornquista. Odhoda na teren si je zaradi svoje strokovne usposobljenosti in znanstvenega interesa želel tudi sam, o svojem delu in njegovih rezultatih pa je veliko pisal in natančno poročal. Ljubljanske deželne oblasti so mu nudile vso potrebno pomoč pri delu, po naročilu cesarskega namestništva v Gradcu postavile dodatno barako za ureditev potresne postaje, pomoči pri delu pa je bil deležen tudi na hrvaški strani meje.

Tudi lokalne oblasti so se takoj organizirale in sprožile aktivnosti za pomoč in normalizacijo življenja, pri čemer je bila skrb za varnost ljudi na prvem mestu. Nemudoma je bilo treba poskrbeti tudi za varnost premoženja, kar je bilo po poročilih opravljeno tako dobro, da ni prišlo do nobenega poskusa kraje ali ropa, takih primerov pa tudi kasneje niso poznali. Preskrba je bila dobra, saj hrane za nikogar ni primanjkovalo, čeprav je vojni čas sam po sebi prinašal določene omejitve. Problemi so bili le s pomanjkanjem premoga in petroleja. Za pregled stavb je bila oblikovana posebna komisija. Glede na to, da so bile v mestu bolj ali manj poškodovane vse stavbe, je bilo treba preseliti tudi nekatere urade, nekatere zgradbe pa večje škode niso utrpeli. Po avtorjevih besedah poročila pravijo, da je na vodnem stolpu nastala le manjša razpoka, v električni centrali je bila uničena le ena baterija, zaradi poškodb pa naj bi bilo treba porušiti mestno hišo. Relativno malo poškodb je utrpela bolnišnica, slabše sta jo odnesli »nemška šola« in stara frančiškanska cerkev, o poškodbah frančiškanskega samostana pa poročevalci, nenavadno, niso pisali. Od sakralnih objektov so omenili le še župno cerkev, popolnoma neuporabna pa je bila hiša brežiške stavbarske zadruge, čeprav je bila zgrajena pred kratkim. Inž. L. Steininger, ki so ga nekaj dni po potresu v Brežice poslali iz Gradca, je v svoji obsežni, strokovno utemeljeni in dokaj kritični analizi med močno poškodovane zgradbe štel bolnišnico, Nemško hišo, Narodni dom, hišo dr. Del Cotta, gostilno »Grüne Wiese«, nekaj nepremičnin v lasti meščanov, obe šoli, mestno hišo, frančiškanski samostan s cerkvijo, župno cerkev, cerkev sv. Roka in grad. Škodo je delno pripisal slabi gradnji, neuporabi železa, konstrukcijskim napakam in uporabi povsem neprimerne malte pri gradnji. Motilo ga je tudi neenakopravno obravnavanje mesta in okoliških naselij, ki so ob potresu prav tako utrpela veliko gmotno škodo.

Ob odpravi posledic potresa in obnovi porušeni poslopj so lokalne oblasti in ljudje naleteli na probleme predvsem zaradi pomanjkanja gradbenega materiala in razpoložljivih delovnih moči za pomoč ter izsolanih delavcev, ki so jih v prvi vrsti potrebovali za opravljanje vojaških nalog in operacij. Ljudje so se zato znašli v veliki stiski.

Ob kroničnem pomanjkanju je bilo zelo malo takih lastnikov poškodovanih zgradb, ki bi bili sposobni sami popraviti škodo. Večina je pričakovala, da bo posledice potresa sanirala država brez njihove soudeležbe, kar se je kazalo tudi pri izvajanju t. i. varnostnih del. Zahtevkov za denarno pomoč je bilo veliko, zato so pri odobritvah v prvem krogu zavrnilo vse tiste prošilce, katerih življenjska eksistenca ni bila ogrožena. Državna pomoč naj bi se delila po natančno določenih pravih in kriterijih, oprta na poročilo in oceno Komisije za ocenitev škode. Nekateri prizadeti, zlasti predstavniki občine Zakot, kjer so bila poškodovana vsa poslopja, so oblasti prepričevali, da se škode natančno ne da določiti, cenitev pa naj bi predstavljala le splošno osnovo za dodelitev državne pomoči. Država je mislila tudi na svoje uradnike, katerih stiska je bila sodeč po opisih največja.

Material za obnovitvena dela so sprva dobivali preko vojske, pa tudi dela pri obnovi je v začetku nadzorovalo vojaško poveljstvo iz Gradca. Vzrok za tako organiziranje gre pripisati vojnim razmeram, to pa je bil tudi glavni razlog, da je želela oblast čimprej zmanjšati število ljudi, ki so pomagali na potrebnem območju. Oblasti so predvidevale, da naj bi bila najbolj potrebna opravila končana do sredine aprila 1917. Ostala obnovitvena dela so trajala še nekaj naslednjih let.

Med aktivnosti, ki jih je izvajala oblast, je spadala še organizacija zbiranja prispevkov za pomoč prizadetemu prebivalstvu. Dežela Štajerska se je na poziv odzvala zelo hitro, za Kranjsko pa je po avtorjevih besedah podatkov manj. Kljub redkim navedbam v gradivu pa naj bi bilo videti, da je bilo zbiranje pomoči organizirano tudi tam. Štajerci so v pozivu pretresljivo opisali stanje na potresnem območju in zapisali, da je potres povzročil velikansko škodo. Denar za prizadete sta poleg oblastnih organov zbirala tudi Lavantinski škofijski ordinariat iz Maribora in judovska skupnost iz Gradca. Nacionalnim trenjem pa se kljub težki situaciji, v kateri so se znašli vsi prebivalci Brežic, tudi tokrat niso mogli izogniti.

Kakor je ob takih dogodkih običajno, vseh poslopij ni bilo mogoče popraviti, saj so bila nekatera preveč poškodovana. Novo poslopje so morali poiskati tudi za brežiško sodišče ter nekaj drugih oblastnih organov. Ker so nove politične razmere, torej konec prve svetovne vojne in oblikovanje nove države, pripeljale do prodaje nemške hiše, ki je nekdanj pripadala nemški hranilnici v Brežicah, so se oblasti enkrat za spremembo odzvale hitro. Z nakupom nemške hiše so rešile prostorski problem sodišča, ki je nekaj časa gostovalo v gradu, in sodnih zaporov, v njej pa je bilo prostora še za davčni urad, evidenčni urad zemljiškega davčnega katastra in poštni urad. Sodišče v omenjeni stavbi domuje še danes. Precej bolj se je zapletla in posledično zavlekla obnova cerkvenih stavb.

Seizmologinja Ina Cecić je potres obravnavala z vidika strokovnjakinje za potresno dejavnost. Kot

ugotavlja v uvodu, je bila seizmologija v času, ko je prišlo do brežiškega potresa, v Evropi že dobro razvita, ugotovila pa je tudi, da je bilo za preučevanje potresa 29. januarja 1917 na razpolago veliko podatkovnih virov. V regiji je v času potresa delovalo več strokovnjakov, ki so zbirali in razlagali seizmološke podatke, ob ljubljanski, ki je bila tudi prva potresna opazovalnica v avstrijskem delu habsburške monarhije, pa so delovale še opazovalnice v Zagrebu, Trstu, Pulju, Gradcu, Budimpešti in na Dunaju.

Vire je avtorica v grobem razdelila na primarne in sekundarne, med prve pa uvrstila fotografije, vprašalnike, poročila očitvidcev, časopise in zapisnike o škodi. Med sekundarne vire je uvrstila različne zbirke podatkov, ki so nastale kot kompilacije na podlagi primarnih virov. Primarno gradivo se danes nahaja v več inštitucijah, pristojnih za hranjenje tovrstnega gradiva in glede na zgodovinsko dogajanje tudi v več državah. V času potresa so Brežice sodile v avstrijsko deželo Štajersko, zato so uradne zapise pošiljali v Gradec, t. j. današnje Avstrijo, manjši del gradiva hranijo v arhivskih inštitucijah na Hrvaškem, da pa se nekaj gradiva nahaja v tudi v Arhivu Republike Slovenije, gre po mnenju avtorice pripisati dejstvu, da so ga uporabljali tudi po koncu prve svetovne vojne, ko so Brežice z okolico spadale pod ljubljansko oblast. Med sekundarno gradivo je avtorica kronološko uvrstila poročila ter kataloge potresov, opisala njihove osnovne značilnosti ter komentirala podatke, ki jih je mogoče najti v njih. Za zbiranje podatkov o potresu je analizirala tudi časopisne vire, čeprav je v člankih v prvih dneh po potresu opazila nekaj zmede pri navajanju podatkov, npr. pri poročanju o številu smrtnih žrtev. Ko so obe smrtni žrtvi identificirali, nejasnosti ni bilo več. Do določene mere je zmeda nastala tudi pri poročanju, kje vse so potres dejansko čutili. Popolnoma je namreč mogoče verjeti navedbam, da so potres čutili v Ljubljani, Zagrebu in Gradcu, medtem ko v Trstu, Pulju in na Dunaju potresa prebivalci po vsej verjetnosti niso čutili, zabeležile pa so ga opazovalnice. Po njenem mnenju je do napake verjetno prišlo zaradi površnega prevajanja iz nemških časopisov.

V nadaljevanju je Ina Cecić za kraje na Brežiškem povzela dogajanje ob potresu, kako so ga prebivalci čutili in kakšne so bile posledice. Glavni vir za analizo so ji služili poročila in časopisni članki. Če je bilo le zabeleženo, je zapisala tudi smer potresnih sunkov. Nekaterih naselij se je dotaknila le bežno ali pa sploh ne, saj je je bilo podatkov premalo, posamezna poročila pa povzemajo dogajanje precej daleč od Brežic, npr. v Celovcu in Gradcu. Poročevalci o dogajanju ob potresu so bili najpogosteje župniki ali kaplani ter učitelji, ponekod pa tudi drugi prebivalci. Po mnenju Ine Cecić podatkov v zapisniku o škodi, ki so jih zbrali poročevalci, ni mogoče preprosto povzemanj, saj namen njihovega zbiranja ni bilo ocenjevanje intenzitete potresa, pač pa zbiranje podatkov o škodi,

ki jo je povzročil. Prav tako iz zapisnikov o škodi ni mogoče razbrati števila poškodovanih stavb v posameznem naselju.

Avtorica še pravi, da so za seizmografa, ki želi ovrednotiti zgodovinski potres, kvalitetni podatki, ki opisujejo njegove posledice, zelo pomembni, saj učinkov potresa sam ne more meriti. Analiza statističnih podatkov je za Brežice pokazala, da je večina poškodovanih objektov sodila v ranljivo skupino B, kar pomeni, da so bile stavbe zidane ali grajene iz mešanih materialov, iz enostavnega kamna, bile so brez ojačenja, lahko pa so imele vgrajene elemente iz obdelanega kamna. Nekatere so bile delno lesene. Poslopja so bila pokrita s strešniki ali slamo oz. kombinacijo obojega. Tla v hišah so bila ponekod mehka, delno tlakovana ali lesena. Pri določanju, v katero ranljivo skupino sodi stavba, je odločilna tudi njena starost in stanje, v katerem se je nahajala. Večina analiziranih objektov je utrpela tretjo stopnjo poškodovanosti, kar pomeni znatno do veliko poškodovanost: konstrukcija je zmerno poškodovana, rekonstrukcijski elementi pa so močno poškodovani, na večini zidov so široke in velike razpoke, zgodi se drsenje strešnikov, dimniki se odlomijo v višini strehe, porušijo se nekonstrukcijski elementi.

Kot je bilo že zapisano, knjigo bogatijo obsežne priloge. Poleg že omenjenih transliteriranih in prevedenih popisov škode in poškodb na stavbah sta v knjigi za ponazoritev v potresu prizadetega območja objavljeni za to knjigo pripravljene karta mesta Bre-

žic in predmestja glede na delitev v popisu škode ter karta poškodb v Brežicah za glavni potres s priloženimi barvnimi inačicami. Fotografije, od katerih jih je nekaj najti že med besedilom objavljenih raziskav, še več pa v prilogi, prikazujejo predvsem poslopja v Brežicah pred potresom in po njem. Zanimiva je karta z lokacijami v fotografskem gradivu zajetih poškodovanih poslopij v Brežicah, sledijo sezname za raziskave pregledanega gradiva, seznam intenzitet potresa 29. januarja 1917, seznam seizmoloških podatkov o potresu, ki jih je objavilo takratno časopisje, evropska potresna lestvica (EMS-98) ter objava spisov oz. arhivskega gradiva, ki se nanaša na dogajanje pri odpravljanju posledic potresa. Za utemeljevanje verodostojnosti in večjo preglednost so v knjigi, kot mora biti v vsaki znanstveni objavi, dodani še seznam kratic ter seznam virov in literature, za lažjo orientacijo in pomoč pri iskanju pa sta bili narejeni kazali zemljepisnih in osebnih imen.

Ob koncu je ing. Ina Cecić bralce opozorila še na dejstvo, ki smo ga vsi že velikokrat slišali, a se ga kljub slabim izkušnjam s potresi še vedno slabo zavedamo: potresi z močnejšimi poškodbami so nekaj, čemur se v Sloveniji ne moremo izogniti. Potresa ni mogoče napovedati, niti ga ne moremo preprečiti, lahko pa se nanj ustrezno pripravimo ter s potresno odporno gradnjo novih ter utrjevanjem starih poslopij poskušamo preprečiti najhujše posledice.

Alenka Kacičnik Gabrič